

Elämänpoliittiset valinnat elämäkulussa

Pekka Penttinen

Jyväskylän yliopisto, Kasvatustieteen laitos

Artikkelissa kuvailen 648:n vuosina 1964 - 1968 Jyväskylässä syntyneen lapsen elämänpoliittisten valintojen suuntaviivoja heille keski-ikänsä kynnyksellä vuonna 2002 tehdyn elämäkulkua käsitelleen kyselyn pohjalta. Tarkastelu perustuu kahteen mittarin osaan, joista toinen käsittelee elämänpolitiikkaa, toinen arkielämässä koettuja riskejä sekä luottamusta tuottaneita tekijöitä. Näkökulma ilmiöihin on lähinnä kuvaileva ja se liittyy laajempaan elämäkulkua käsittelevään pitkittäistutkimukseen.

Elämänpoliittinen näkökulma elämäkulkuun

Elämäkulku ja sen selittämien on arkielämässä usein vyyhti värikkäitä ja monesti myös ristiriitaisia tekijöitä, joiden taustalla on samanarvoisena mitä erilaisimpia tapahtumia ja sattumia. Äkkiä ajatellen näiden tapahtumien ja niihin liittyvien merkitysten välisten yhteyksien ymmärtäminen jonkinlaisena juonellisena ja johdonmukaisesti etenevänä tapahtumasarjana on ulkopuoliselle vaikeaa, kun taas omaa elämäänsä tulkitsevalle kaikki itsestään selvää, vaikka ei aina johdonmukaista. Väljästi ajatellen yksilö on noudattanut usein elämässään periaatteiden, tapojen tai kulttuurin viitoittamaa tietä, jolloin hän on elämäänsä koskevissa valintatilanteissa menetellyt usein varsin samankaltaisesti, vaikkei sitä itse ole välttämättä havainnut. Toisaalta irrottautuminen totutuista valinnoista, elämän suuntaa uudelleen arvioimalla on myös mahdollista. Tämä tosin edellyttää aina jonkinasteista emansipoitumista, joka perustuu elämän nykytilan ja toivotun elämäntilanteen ristiriitojen sovittamista.

Tutkimuksissa elämäkululla (life course) ymmärretään elämäntapahtumien ja -kokemusten kokonaisuutta, joka jäsentyy ajalliselle jatkumolle lapsuudesta vanhuuteen. Elämäkulun rakentumisessa on siten kyse varsin monitasoisen ja vivahteikkaan aineksen sekoittumisesta yksilöllisiksi elämänerroiksi. Tällaisia tekijöitä ovat niin biologiset, sosiaaliset kuin persoonallisetkin tekijät, jotka nivoutuvat elämän myötä yhteiskunnalliseen ja historialliseen ainekseen. Elämäkulku sisältää monia jaksottaisia, järjestyksessä tai vaihteittain eteneviä tapahtumia, jotka liittyvät usein yksilölliseen kehitykseen, mutta myös elämän etenemistä ulkoisesti sääteleviä säädöksiä ja rakenteita. Tämä tarjoaa elämäkulun kuvaamiseen monia teoreettisia ja metodologisia mahdollisuuksia. (Giele & Elder 1998, 182-184)

Elämäkulku on näin ollen käsitteenä laaja ja sen merkitys eri yhteyksissä vaihtelee. Merkitys riippuu siitä, käytetäänkö sitä osana yksilöllisen, yhteisöllisen tai yhteiskunnallisen elämäkulun tarkastelua. Myös taustateoreettinen orientaatio, nähdäänkö elämäkulku rakentuvan psykologisesta tai esimerkiksi sosiologisesta viitekehystä tuottaa hieman toisistaan poikkeavia tulkintoja elämäkulun perustekijöistä ja niiden suhteesta elämäkulkuun. Tämä näkyy siinä, millaisia käsitteitä varsin laajaa ja itsessään kaikenkattavaan elämäkulkuun sisällytetään. Nyt näkökulma on kasvatussosiologinen.

Toinen ulottuvuus yksilölliseen elämäkulkuun syntyy siitä, millaisena yksilö nähdään suhteessa ympäröivään yhteisöön ja yhteiskuntaan. Yksilön rakentama elämäkulku voidaan nähdä seurauksena tai heijastumana yhteiskunnassa vallitsevista kerrostumista ja rakenteista. Nämä strukturalistiset näkökulmat korostavat sukupolvien välistä uusintamista yksilön elämää määräävänä tekijänä. Tällöin yksilö sosiaalistuu ympäröivään yhteisöön ja sen kulttuuriin, jolloin hänen elämäkulkunsa puitteet ovat olemassa jo ennen hänen syntymäänsä.

Ulkoa ohjautuvuuden sijaan on mahdollista nähdä yksilö vahvana, tietoisten valintojen tekijänä ja tätä kautta yksilöllisen elämäpolun rakentajana. Perinteen vaikutus on tällöin vähäinen. Näin rakentuva elämäkulku mahdollistaa yksilön kannalta suuren määrän vaihtoehtoisia elämänpolkuja ja yhteiskunnallisesti laajan sekä monitasoisen sosiaalisen liikkuvuuden. Tilanne, jossa yksilön on mahdollista ohjailta elämäänsä varsin vapaasti, on nähty

kuitenkin yhteiskunnallisesti ristiriitaisena. Yksilöllistymisen tavoittelu voi uhata hyvinvointivaltion ja siihen liittyvän sosiaalisen turvaverkoston ylläpitoa elämänkulun vastuun siirtyessä yksilölle, vaikka esimerkiksi Giddens (1998) rakentikin 1990-luvulla tämänsuuntaista hyvinvointipolitiikan mallia.

Tässä tutkimuksessa elämänkulku nähdään rakentuvan sosiaalisen ja kulttuurisen ohjauksen ja uusintamisen sekä yksilöllisten valintojen vuorovaikutuksessa. Yksilön on mahdollista tehdä omaa elämäänsä koskevia valintoja, mutta vain tiettyyn rajaan saakka, sillä kulttuurinen tietoisuus ja siihen liittyvä merkityksenanto on ihmisen sosialisoinnin kannalta väistämätön. Valittu strukturalistisen ja yksilöllisen elämän rakentamisen näkökulman välinen keskustelu muodostaa tutkimuksen teoreettisen jäsenyyden.

Elämänpolitiikka elämän jäsentäjänä

Elämänpolitiikalla ymmärretään yksilön omaa elämää koskevien päätösten ja valintojen politiikkaa (Giddens 1991, 215). Giddensin esittämä määritelmä kuulostaa jossain määrin ongelmalliselta, sillä se määrittelee politiikan itsellään. Poliitiikan merkitys elämänpolitiikassa on kuitenkin selvästi laajempi, yksilön elämänhistoriaan liittyvä kuin mitä arkielämän yksittäisten valintojen politiikassa. Elämänpolitiikka on näin ollen eräänlainen summa valintatilanteissa tehdyistä valinnoista, jolle on ominaista johdonmukaisuus, jopa periaatteellisuus. Elämänpolitiikka liittyykin siten elämänkulkuun tai elämäntapaan, jossa on nähtävissä jälkiä myös yksilön ulkopuolisista yhteiskunnallisista prosesseista. Tätä ulottuvuutta korostaa erityisesti Beck (1994) pohtiessaan yhteiskunnallisten uhkien - riskien - vaikutusta yksilön elämään.

Elämänpolitiikan tulkinnassa Roos (1998) erottelee kolme näkökulmaa. Ensinnäkin elämänpolitiikka on tulkittavissa hyvinvointivaltion ja sen noudattamaan hyvinvointipolitiikkaan. Kyse on siitä, missä määrin yhteiskunta ohjaa tai asettaa rajoja yksilöllisille elämänvalinnoille eli mahdollistaa elämänpolitiikan toteuttamisen. Toinen mahdollisuus tulkita elämänpolitiikkaa on nähdä se nimenomaan yksilöllisistä valinnoista rakentuviksi. Tämä näkökulma korostaa yksilön tietoisuutta omista valinnoistaan, joka edellyttää toimijalta reflektiivisyyttä. Absoluuttinen reflektiivisyys ja siihen perustuvat valinnat tuskin ovat arkielämässä mahdollisia, minkä myös Giddens ottaa huomioon teoriassaan. Hän (1995, 103, 107 - 108) nostaakin esille muun muassa konventiot ja rutiinit, jotka ovat arkielämää ja sen valintoja jäsentäviä periaatteita. Itsenäisten, taustatekijöistä riippumattomien valintojen tekeminen ei näin ollen ole mahdollista.

Elämänpolitiikka on Giddensin (1991, 1 - 2) mukaan aikamme jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa mahdollinen modernisaation myötä. Yksilön elämää ei ohjaa samassa määrin perinne, tavat tai tottumukset kuin aiemmin. Samalla sosiaaliset instituutiot kuten perhe, suku ja naapurusto ovat menettäneet aiemman auktoriteettiin perustuvan ohjaavan merkityksensä elämän suuntaviivojen näyttäjinä. Tämä merkitsee myös usein sukupolvijärjestyksen murenemistä, sillä elämänkulun keskeiset neuvottelut tapahtuvat sukupolvien sisällä, ei välillä (Giddens 1994, 71). Toinen muutos koskee hyvän elämän kysymysten muuttumista arkipäiväisiksi, teknisiksi ja kaupalliseksi. Keskeiseksi elämässä onkin tullut mahdollisuudet ja valinnat, jotka määrittävät yksilön elämää ja identiteettiä. Giddens (1995, 107) muotoileekin tilanteen melko ehdottomasti: "jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa meillä ei ole muuta vaihtoehtoa kuin valita". Roos (1998) kiteyttääkin elämänpolitiikan mahdolliseksi tulemisen yhteisösidosten uudelleen muotoutumisesta ja markkinaperiaatteiden yhteiskunnallisesta läpäisevyydestä johtuvaksi. Elämänpolitiikan kentän Giddens (1994, 169) kiteyttää ns. rakennetimannttiin, jonka kärjissä ovat elämänpolitiikan muutoksen tuottaneet detraditionalisoituneet instituutiot. Työ, sukupolvi, perhe ja sukupuoli muodostavat institutionaalisen kentän, joiden suhde on muuttunut yhteiskunnan modernisoitumisen myötä. Sen seurauksena yksilö muokkaa itsereflektiivisesti minää tai identiteettiä. Tämä identiteetin rakentamisen keskeinen alue on elämänpolitiikan kenttä, jolla tehdyt valinnat ja toimenpiteet tuottavat esimerkiksi elämäntavan, elämänkulun tai hyvinvoinnin.

Elämänkaaren ja osin myös sukupolven merkityksen elämänpolitiikassa Giddens (1991, 146 - 149) tiivistää neljään elämäntulkua jäsentävään tekijään. Nämä tekijät on ymmärrettävissä suhteessa elämänkaareen ja sen sukupolvia erotteleviin mekanismeihin. Ensinnä *elämänkaari käsittää sukupolvesta erillisiä ajanjaksoja*, jotka sekä yhdistävät että erottelevat sukupolvia. Vaikka sukupolvi sinänsä ymmärretään varsin homogeeniseksi, historiallisen ajanjakson muovaamaksi ikäryhmäksi, on sen sisällä aina myös vahvoja yksilöllisiä projekteja. Sukupolvi voidaan siten ymmärtää tietyn ajanjakson taustakulissiksi, joka määrittää yksilöllisen identiteetin rakentamisen reunaehdot. Ja vaikka vallitseva kollektiivinen tietoisuus tai prosessi onkin yksilöiden kesken jaettava, eivät ne kuitenkaan kuvaa yksilöllisiä elämäntulkua sukupolven sisällä. Kyseessä on tällöin samalla kertaa elämäntulkua yhdistävä ja erottava fraktio (Virtanen 1999).

Toisaalta *elämänkaari irrottautuu paikasta ja tilasta*. Tämä johtuu niin kutsuttujen puitteistariisuvien mekanismien (disembedding mechanisms) laajentumisesta. Näillä mekanismeilla Giddens tarkoittaa (1991, 18; 1994, 22) symbolisia merkkejä ja asiantuntijajärjestelmiä, joille on yhteistä se, että ne eivät ole paikkaan sidottuja. Symbolisia merkkejä ovat esimerkiksi raha, arvosanat tai todistukset, jotka ovat saman merkityksisiä kaikkialla. Sama koskee myös institutionaalista asiantuntijuutta. Perinteeseen nojaavassa kulttuurissa ei tällaisia asiantuntijarakenteita esiintynyt. Nyt tällaiset mekanismit työntyvät yhä uusille elämäntilanteille ja paikallisuuden merkitys vähenee. Paikallisuus jäsenyykin yhä enemmän identiteetin rakentamisen kentäksi henkilökohtaisessa projektissa. Toisin sanoen paikallisuus ei muovaa identiteettiä vaan on sen kenttä, mikä voidaan havaita vaikkapa asuinalueen valinnassa.

Kolmantena seikkana elämänkaaren elämänpolitiikkaa määrittävänä mekanismeista Giddens (1991, 147 - 147) nostaa esille *elämänkaaren vapautumisen vakiintuneista sosiaalisista rakenteista*. Näistä merkittävimpiä ovat olleet sukulaisuussuhteet, jotka ovat ohjanneet usein yksilön koko elämänkaaren aikaisten valintojen kulkua. Tällaisia valintoja ovat olleet esimerkiksi avioitumiseen, perhемуotoon tai asuinpaikkaan liittyvät seikat. Merkillepantavaa on myös sukulaisuuden ja paikallisuuden liittyminen voimakkaasti yhteen. Modernisaation myötä sosiaalinen liikkuvuus on murtautunut eritoten paikallisuutta, mutta sitä myötä myös muita sukulaisuuden ohjaavia tekijöitä elämäntulkussa. Modernissakin yhteiskunnassa vallitsee toki kulttuureita, joissa sosiaalinen rakenne ohjaa elämäntulkua, mutta valtaosin kiinteät sosiaaliset suhteet rakentuvat sukulaisuudesta riippumattomien tekijöiden kuten työtoveruuden tai ystävyvyyden kautta. Tällaisille suhteille on ominaista sukulaisuussuhteista poiketen uudelleenmäärittely ja refleksiivisyys läpi elämänkaaren. Neljäs, modernisaation tuoma muutos koskee *elämänkaaren jäsentymistä avointen kokemusten kautta aiempien rituaalien sijaan*. Tällaisia rituaaleja ovat olleet esimerkiksi lapsen syntymä, avioliitto tai siirtyminen aikuisuuteen ja työelämään. Yksilön sosiaalisen roolin muutos tai rituaalien häviäminen ei tuota ihmisten elämässä vastaavanlaisia muutoksia kuin aiemmin. Elämä ei näin ollen jäsennyt siirtymäriitein elämänkaaren eri vaiheisiin. Samalla myös yhteisön psykologinen ja sosiaalinen tuki vähentyvät siirtymien muuttuessa näkymättömiksi. Tavanomaisin esimerkki tämän tyyppisestä muutoksesta on avioliittojen yleistyminen avioliitto-instituution rinnalla. Myös tämän päivän siirtymät opiskelusta työelämään ovat aiempaa useammin joustavia, eivät tarkkarajaisia.

Riskit ja luottamus elämäntulkun jäsentäjinä

Modernin yhteiskunnan rakentuminen ajan ja tilan erotteluille, puitteistariisuville mekanismeilla ja perinteisistä rakenteista irrottautumiselle on tuottanut Giddensin (1994, 80 - 92) modernille ominaisen ammatillisen eriytymisen ja eri elämäntilanteiden asiantuntijajärjestelmät. Arkielämä perustuukin hyvin pitkälle luottamukseen (trust) näihin järjestelmiin. Se, että auto pysähtyy tarvittaessa, lentokone lentää, tietokone toimii tai lääkäri osaa hoitaa potilasta tapahtuu lähes poikkeuksetta yksilön tietämyksestä riippumatta. Elämälle onkin modernissa yhteiskunnassa ominaista se, että yksilö joutuu yhä enemmän tekemisiin sellaisten järjestelmien kanssa, joiden

toiminnasta hän ei tiedä mitään, mutta johon hänen täytyy arkielämän toimivuuden takia vain luottaa. Giddens (1994, 33 - 36) esittää luottamukselle kymmenen kohdan määritelmän, jolla hän samalla pyrkii käsitteellistämään arjen hallintaa. Samalla määrittyy myös luottamuksen toinen puoli riski (risk) eräänlaisena jatkumon toisena ääripäänä. Luottamukselle on ominaista:

1. ajan ja tilan poissaoloon toiminnassa, jolloin luottamus on toimimista puutteellisen informaation varassa.
2. Luottamus liittyy läheisesti sattumaan, jota pyritään hallitsemaan ohjaamaan usein tekojen seurauksia punnitsemalla.
3. Luottamus ei ole luonteeltaan aatteellista, kuten usko, vaan pikemminkin luonteeltaan sokeaa.
4. Luottamus voi olla luonteeltaan symbolista tai abstraktia, ei henkilöön tai toimintaan suuntautunutta.
5. Luottamus kohdistuu joko tekoihin tai toimintaan.
6. Luottamus on olemassa modernissa yhteiskunnassa tietoisuutena, joka ilmenee esimerkiksi teknologiauskona. Luottamus on myös sosiaalisesti ja institutionaalisesti tuotettua.
7. Riski ja vaara ovat käsitteenä lähellä olevia, mutta eivät tarkoita samaa. Henkilö, joka valinnoillaan ottaa riskin, antautuu myös vaaraan.
8. Riski ja luottamus kietoutuvat yhteen. Luottamus palvelee vaaran vähentämistä tai minimointia usein osaamisen avulla kuten laskettelemisessä tai mäkihypyssä.
9. Riski ei ole luonteeltaan ainoastaan yksilöllistä, vaan sillä on myös yhteisölliset ulottuvuudet. Kyse ei ole siten yksilön valinnoista vaan myös globaaleista uhkista.

Arkielämässä luottamukselle on ominaista sen jäsentyminen käänteisesti riskien minimoinnin avulla. Luottamus syntyy riskin tai uhkan toteutumisen todennäköisyyden minimoitumisesta yksilön ulkopuolisten asiantuntijoiden ja asiantuntijajärjestelmien toiminnan seurauksena. Nämä ovat luonteeltaan usein abstraktioihin perustuvia ja edellyttävät usein sokeaa uskoa riskien hallinnasta. Luottamus voi olla luonteeltaan myös institutionaalista ja julkista, kuten esimerkiksi lainsäädäntöön perustuva tuoteturvallisuus. (Giddens 1991, 29 - 31)

Toinen luottamuksen ulottuvuus on jako yksilöä ja hänen valintojaan koskeviin sekä yhteisöllisiin elementteihin. Luottamus ilmenee yhteiskunnassa yhteisenä tietoisuutena, joka on luonteeltaan kollektiivinen ja kulttuurinen. Tällaisia luottamuksen piirteitä on edellä mainittu teknologiausko, josta esimerkkinä voisi mainita luottamuksen itse hoidetun pankkiliikenteen virheettömyyteen, matkapuhelimien viestinnän yksityisyyteen tai vaikkapa osakesijoittamisen vakauten yhteiskunnallisesti vakaisissa oloissa. Riskit ovat kuitenkin ymmärrettävissä yksilöllisinä. Vaikka riskit tai luottamus ovatkin paljolti sosiaalisesti konstruoituneita, aktualisoituvat ne Giddensin (1991, 32 - 36) ajattelussa kuitenkin yksilöllisten valintojen ja erityisesti elämänpolitiikan seurauksena. Toisaalta Giddens (1991, 124 - 124) näkee Beckin (1993, 22 - 24) tavoin riskeillä myös sosiaalisen ulottuvuuden, mutta yksilöllisyys saa Beckiä keskeisemmän sijan hänen riskiajattelussaan.

Luottamuksen ja riskin suhdetta modernisaatioon Giddens (1994, 102) valottaa havainnollisesti laatimansa nelikentän avulla. Siinä yhteiskunnan tila jakautuu esimoderniin ja moderniin kontekstiin, joissa luottamus ja riski saavat varsin operationaalisen kuvauksen. Kuviossa keskeisen sijan saavat jo aiemmin mainitut mesimodernin yhteiskunnan paikallisuuteen ja modernin yhteiskunnan abstrakteihin järjestelmiin perustuvat sosiaaliset suhteet, luottamus sekä riskit.

ESIMODERNI	MODERNI
Yleinen konteksti: Paikallinen luottamus ensisijainen	Yleinen konteksti: Luottamus perustuu puitteistariisuviin abstrakteihin järjestelmiin

LUOTTAMUKSEN YMPÄRISTÖ

1. <i>Sukulaisuussuhteet jäsentävät</i> vakaat sosiaaliset siteet aika - tila ulottuvuudessa	1. <i>Henkilökohtaiset suhteet</i> kuten ystävyysuhteet tai sukupuolinen yksityisyys vakaiden sosiaalisten siteiden keinoina
2. <i>Paikallisyhteisö paikkana</i> , joka luo tutun miljöön	
3. <i>Uskonnollinen maailmankuva</i> , joka jäsentää ulkoa annetun tulkinnan ihmiselämästä ja luonnosta uskon ja rituaalien avulla	2. <i>Abstraktit järjestelmät</i> epämääräisten aika-tila kulun suhteiden vakauttajana
4. <i>Perinne</i> menneen ja tulevan yhdistämisen keino; mennytsuuntautunut reversible time	3. <i>Tulevaisuussuuntautunut</i> , counter-factual käsitys menneen ja tulevan yhdistämisestä

RISKIN YMPÄRISTÖ

1. Vaarojen ja uhkien alkuperä on <i>luonnossa</i> , kuten yleiset infektioaudit, ilmaston vaihtelut, tulvat tai muut luonnonkatastrofit	1. Vaarat ja uhkat saavat alkunsa modernisaatioprosessin <i>refleksiivisyydestä</i>
2. <i>Väkivallan uhka</i> ryöstelevien sotajoukkojen, paikallisten sotapäälliköiden, maantierosvojen tai varkaiden taholta	2. Sotien kaupallisperusteistumisesta johtuva <i>väkivallan uhka</i>
3. <i>Uskonnollisesta pelastuksesta putoamisen</i> uhka tai vahingollinen maaginen vaikutus	3. Refleksiivisestä modernisaatiosta johtuva itseä koskeva <i>henkilökohtaisen merkityksettömyyden</i> uhka

Kuvio 2 Riskin ja luottamuksen ilmeneminen esimodernissa ja modernissa kontekstissa

Vaikka modernissa ajattelussa usein sivuutetaan menneen esimodernin piirteet, saattavat luottamuksen ja riskin ympäristöjen piirteet olla yksilön kannalta todellisia myös modernina aikana. Näkemys edustaa synkronistista modernin tulkintaa, jolloin siirtyminen modernin eri vaiheeseen ei päättää edellisen vaiheen piirteitä, vaan ne esiintyvät myös samanaikaisesti. Näin myös elämäntilanne voidaan nähdä rakentuvan vuorovaikutukseksi traditionaalisen ja modernin elämän välillä. Kyse on silloin traditionaalisen ja modernin piirteiden vuoropuhelusta yksilön elämässä, jonka seurauksena perinteeseen nojautuvaan elämäntilanteeseen sulautuu modernin piirteitä.

Yhteiskunnallisia kehitysnäkymiä

Giddens on analysoinut 1990-luvun tuotannossaan modernisaation keskeisiä tekijöitä ja tiivistänyt ne vuosikymmenen lopulla niin sanottua kolmannen tien politiikkaa hahmotellessaan viiteen keskeiseen yhteiskunnalliseen kysymykseen (Giddens 1999, 27 - 68). Sisällöllisesti jako ei ole yksinomaan Giddensin työtä, mutta kuvaa hyvin ja tiiviisti tilannetta, johon modernisaatio on johtanut. Ensimmäinen keskeisistä kysymyksistä on se mitä *globalisaatio* on ja miten se näkyy ihmisten elämässä. Giddens (emt.29) liittää globalisaation pitkälti kauppaan ja valtioiden rajojen avautumiseen tässä merkityksessä. Nykyään elämme rajattomassa maailmassa, jossa valtioiden rajat ovat usein hyvinkin kuvitteellisia. Vaikka globalisaatiota pidetäänkin paljolti maailmanlaajuisen kaupankäynnin myötä syntyneenä, on sillä merkittävämmät ulottuvuudet

tavaroiden liikkuvuuden sijaan ihmisten tietoisuudessa. Kyseessä on ensi sijassa ajan ja tilan yhteyden muutos. Globaalissa maailmassa yksilö voi elää missä vain ja seurata ajan ja tilan ylittävää toimintaa median välityksellä. Tällaiset tapahtumat voivat maapallon toisella puolella vaikuttaa välittömästi ihmisten arkielämään esimerkiksi asuntovelallisen lainojen korkoon ja sitä kautta hänen käytössä oleviin varoihinsa. Media ja tiedonvälitys jäsentääkin monien instituutioiden päivittäistä toimintaa keskeisesti.

Jos globalisaatio on muuttanut kansallisvaltioiden asemaa ihmisten elämää jäsentävänä rakenteena, on myös paikallisen ja yksilöllisen identiteetin rakentaminen muuttunut. Globalisoitumisen voidaan nähdä toisaalta luovan uusia vaatimuksia, mutta myös uusia mahdollisuuksia paikallisen identiteetin rakentamiselle. Tällaisia mahdollisuuksia ilmenee Giddensin (emt. 33) mukaan esimerkiksi silloin kun ihmisryhmät toimivat kansallisvaltion hallitusvallan ulkopuolella kansainvälisinä ryhminä tai soluina.

Modernisaatiokehitys on johtanut uudenlaisen *yksilöllisyyden* esiinnousuun. Jos esimodernina aikana yksilön asema määräytyi hyvin pitkälle hänen perheensä, suvun tai paikallisuutensa kautta, on tämän päivän yksilöllisyyden kollektiivinen vastuu tai solidaarisuus vähennyt. Aiemmin vallinnut identiteetin rakentuminen lokaaleissa instituutioissa on muuttunut muun muassa työn etääntymisen, perheinstituution väljentyksen, sukupuolten tasa-arvoistumisen myötä yksilöä ja hänen tavoitteitaan korostavaan suuntaan. Samalla yksilöllisten valintojen piiriin on tullut yhä laajempi joukko erilaisia asioita aina ekologiaa, sukupuolisuutta, ihmisoikeuksia ja kulutusta koskeviin kysymyksiin saakka. Tämän vuoksi nykyinen sukupolvi joutuu tai sen on mahdollista ottaa kantaa moniin aiemmin valtiollisiin asioihin omilla valinnoillaan ja toiminnallaan. Kyse on usein elämäntavan ja elämänpolitiikan valinnoista. (Giddens emt. 34 - 37)

Kolmantena yhteiskunnallisena muutoksena Giddens (emt. 38 - 45) mainitsee perinteisen poliittisen vasemmisto - oikeisto ajattelun muuttumisen. Monet poliittisen leiman sisältäneet asiat muuttuvat yhteiskunnassa hallitusvastuun myötä joko vasemmiston tai oikeiston ajamaksi. Koska Giddens kirjoittaa kolmannen tien politiikasta englantilaisesta ja sosiaalidemokraattisesta viitekehiksestä, vaikuttavat puolueiden ja niiden harjoittaman politiikan väliset erot sekoittumisestaan huolimatta silmiinpistävän suurilta suomalaisen silmin. Suomalainen poliittinen kenttä toimii tänä päivänä hyvin pienillä nyansseilla poliittisessa keskustassa. Usein kansalaisten onkin vaikea hahmottaa puolueiden näkökantojen eroja, varsinkin kun poliittisesti hoidettavista asioista useat ovat puoluekannasta riippumattomia. Eräänä seurauksena ilmiöstä voidaan pitää poliittisen aktiivisuuden laimenemista ja *yhteiskunnallisen aktiivisuuden siirtymistä alapoliittikkaan* (sub-politics) erityisesti nuorten ikäluokissa. Tässä neljännessä muutostekijässä on kyse yhteisten asioiden hoidosta erilaisten liikkeiden ja epävirallisten vaikutusväylien kautta. Kyseessä saattaa olla yhtä hyvin ruohonjuuritason vaikuttaminen kulutusvalinnoilla kuin aktivismi tai jossain tapauksissa myös anarkia. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi eläinten oikeudet, rasismi, sukupuolisuus, kuluttajien oikeudet tai ympäristökysymykset (Giddens emt. 48). Viimeisimmät Euroopan sekä maailman laajuiset aktivistiset iskut on tehty maailmankauppaa ja sen vapauttamista vastaan.

Merkittävä sija niin yksilön kuin yhteiskunnankin kannalta on *ympäristökysymysten pohdinnassa*. Kyseessä on tekijät, joihin sisältyvät modernin riskit, jonka Giddens (emt. 55) liittää talouden rajattoman kasvun ideologiaan. Luonnonvarojen kulutus, kasvihuonekaasujen päästöt, ilmaston lämpeneminen ja viimekädessä luonnon tasapainon järkkyminen aiheuttavat ihmisten elämässä epävarmuutta ja uhkia. Uhkat ovat luonteeltaan ennakoimattomia, globaaleja ja yksilön kannalta ylivoimaisia hallita.

Edellä esitetyn poliittisluontoisen ohjelman päätteeksi Giddens (1999, 62) tiivistää modernisaation vaikutukset globalisaatioon, muutoksiin yksityiselämässä ja ihmisten luontosuhteessa. Näistä tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavin, yksityiselämän muutokset, jäävät tässä yhteydessä vähäiselle esitykselle. Tämä selittyy sillä, että Giddens on enemmän kiinnostunut modernisaation mekanismeista ja modernisaatioprosessista kuin modernin elämän lukuisista piirteistä.

Elämänkulun kuvaaminen

Nyt tarkasteltava tutkimusaineisto on osa Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen laitoksella koottua pitkäikäistutkimusaineistoa. Aineisto koostuu kokonaisuudessaan seuraavista osista.

Taulukko1 Pitkäikäistutkimuksen tutkimusasetelma ja muuttujat

ALKUMITTAUS 1970 – 73	PERUSKOULU JA KESKIASTE 1984	AIKUISTUMINEN 1991	KESKI-IÄN KYNNYS 2002
<p>Vuosina 1970-73 koottiin ITPA - lahjakuustestin normiaineisto. Lisäksi koottiin lasten sosiaalista tausta koskevia tietoja kuten:</p> <ul style="list-style-type: none"> • vanhempien koulutus, ammatti-asema ja tulot • sisarusten määrä • syntymäjärjestys • päiväkotii, esikoulu • N = 700 	<p>Kaikki lapset olivat v. 1984 käyneet peruskoulun. Koottiin tiedot:</p> <ul style="list-style-type: none"> • peruskoulun aikaisesta opintomenestyksestä kaikissa lukuaineissa kaikilla luokkatasoilla. (N = 559) • Keski-asteen kouluvalintatiedot (N = 628) • Koulumenestys- ja yo-kirjoitustiedot (N = 259) 	<p>Keväällä 1991 lähetettiin kyselylomake nuorille aikuisille (23 - 27 v.) Koottiin tiedot:</p> <ul style="list-style-type: none"> • koulutuksesta • työurasta • asumisesta • tuloista • sosiaalisista suhteista • onnellisuudesta ja hyvinvoinnista • elämäntilanteesta • elämänkulun vaiheista • N = 437 	<p>Kesällä 2002 lähetettiin kyselylomake keski-iän kynnyksellä oleville aikuisille. Lomakkeella koottiin tietoja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • koulutuksesta • työurasta • asumisesta • tuloista • sosiaalisista suhteista • onnellisuudesta ja hyvinvoinnista • elämänkulun vaiheista • N = 413 <p>Tilastokeskuksesta hankittiin tiedot:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Koulutusalaista ja -asteesta • ammattialasta ja -asteesta

Aineiston koostuu kesällä 2002 toteutetun kyselyn 413:ta vastauksesta (palautusprosentti 65%). Kyselyn elämänpolitiikkaa käsitellyt osa sisälsi 14 väittämää, jotka perustuivat teoreettisesti erityisesti Giddensin (1991, 1994) esittämiin näkemyksiin elämänkulun irrottautumisesta vakiintuneista sosiaalisista rakenteista (traditioista) valintojen politiikan avulla. Myös laajempi ulottuvuus elämänkulkua ulkoa ja sisältä ohjaavien tekijöiden välillä sisältyy väittämiin. Väittämät löytyvät taulukosta 2.

Kyselyn toisessa osassa kysyttiin Giddensin (1991) yksilön arkielämää jäsentäviä luottamuksen ja riskin tekijöitä 16 kysymyksen avulla. Vastaajat arvioivat kolmeportaisesti esimerkiksi perheen, lasten, puolison, siirtolaisuuden, teknistymisen ja asiantuntijatiedon tuottamaa varmuutta tai epävarmuutta elämässä. Nämä väittämät löytyvät taulukosta 3.

Aineiston analyysi on suoritettu SPSS-ohjelmalla. Kumpikin mittarin osa analysoitiin aluksi pääkomponenttianalyysillä, sillä teoreettinen ennakkotieto oli ohjannut varsin selkeästi mittarin tämän osan rakennetta. Tällöin pääkomponenttianalyysin oletamus muuttujakohtaisen vaihtelun selittymiseen teoriaan tai ennakkotietoon perustuvalla pääkomponenttirakenteella täyttyi. Näin aikaansaatu pääkomponenttiratkaisu tuotti elämänpolitiikan osalta kolme pääkomponenttia, riskin ja luottamuksen ympäristön osalta 5 pääkomponenttia. Pääkomponenteista laskettiin summamuuttujat ja muutettiin ne alkuperäisen asteikon mukaiseksi, jotta saatujen muuttujien vahvuutta oli mahdollista arvioida. Esimerkiksi regressiomenetelmällä muodostetuilta summamuuttujilta tämä ominaisuus puuttuu yhtä selkeänä. Taustatekijöillä selittäminen on toteutettu t-testiä ja varianssianalyysiä käyttäen.

Elämänpolitiikka elämänkulussa

Elämänpolitiikkaa kuvaavat 14 muuttujaa latautuivat pääkomponenteittain taulukon 2 mukaisesti. Muuttujat latautuivat varsin selkeästi ainoastaan yhdelle pääkomponentille. Kun matalat alle .25 lataukset on poistettu havaitaan pääkomponenttien välillä olevan lievää riippuvuutta.

Taulukko 2 Elämänpolitiikan ulottuvuudet elämäntilassa

Muuttuja	Lataus	Pääkomponentit		
		yhteiskunnan rajoittama	valinnoilla rakentunut	perinteen tukema
Yhteiskunnan muutos tuo epävarmuutta elämäni.	.687			
Yhteiskunnallinen kehitys vaikuttaa yhä useammin tapahtumiin elämässäni.	.616			
Nykyään on yhä vaikeampi vaikuttaa oman elämänsä tapahtumiin.	.488	-.304		
Paras tapa hyvinvointini lisäämiseen on yhteiskunnallinen vaikuttaminen.	.426			
Minulla on hyvät mahdollisuudet vaikuttaa haluamani tulevaisuuden rakentamiseen.	-.417	.323		
Yhteiskunta on rajoittanut elämäntilainteni tekoa.	.340			
Tunnen ajautuneeni nykyiseen elämäntilanteeseeni.		-.765		
Valinnoillani olen pystynyt rakentamaan haluamani elämän.	.301	.588	-.260	
Sattumilla on ollut keskeinen sija elämäni tärkeissä valinnoissa.		-.497		
Yleensä olen ollut johdonmukainen elämäni valinnoissa.		.474	-.284	
Perinteet ovat olleet tukenani elämäni valinnoissa.			.601	
Lapsuudenkodin henkinen tuki on edistänyt elämäni.			.391	
Muihin ihmisiin verraten elämäni näyttää etenevän tavanomaisesti.			.288	

Pääkomponenttimallin selitysaste 47.40%; Taulukosta on poistettu alle .25 lataukset

Ensimmäinen pääkomponentti sisältää muuttujia, jota luonnehtii elämän valintojen jäsentymisen ulkoapäin ohjautuvasti. Näistä tekijöistä yhteiskunta tai laajemmin ajatellen sen kaikenlaiset muutokset ohjaavat yksilön elämää omia pyrkimyksiä enemmän. Myös yhteiskunnallisen epävarmuuden kokeminen näkyy selkeästi yhteiskunnan rajoittamaksi elämänpolitiikaksi nimetyllä pääkomponentilla. Toinen pääkomponentti latasi muuttujat, jotka korostivat varsin vahvaa elämäntilainta sekä tietoisien ja omaehtoisten valintojen tekoa. Pääkomponentti nimettiin valinnoilla rakentuneeksi elämänpolitiikaksi. Kolmatta pääkomponenttia kuvaa perinteet ja tavanomaisuus. Tavanomaisuudella voisi tässä yhteydessä ymmärtää eräänlaista ”normaalielämää”, joka sisältää monia sovinnaisia ja yhteiskunnallisesti hyväksytyjä tekijöitä. Pääkomponentti sai nimekseen perinteen tukeman elämänpolitiikan.

Elämänpolitiikan muuttujien välillä havaittiin lievää tilastollista riippuvuutta. Yhteiskunnan rajoittama elämänpolitiikka näyttäisi liittyvän perinteiden tukemaan elämänpolitiikkaan ($r_p = 0.122$, $p = .014$). Näille

piirteitä näyttäisi yhdistävän yksilön ulkopuolelta tapahtuva ohjaus elämän valintatilanteissa. Myös valinnoilla rakentunut elämänpolitiikka oli yhteydessä perinteiden tukemaan elämänpolitiikkaan ($r_p = 0.106$, $p = .032$). Yhteyden voisi tulkita kuvastavan itsenäisten valintojen tekemistä elämänkulun eri vaiheissa perinteisiin pohjautuen. Edellisiin nähden johdonmukaisesti havaittiin yhteiskunnan rajoittaman ja valinnoilla rakennetun elämänpolitiikan välillä negatiivinen yhteys ($r_p = -0.330$, $p = .000$). Itsenäisten valintojen tekeminen ja ulkoa ohjautuminen ovat varsin ristiriitaisia asioita elämänkulussa.

Riskin ja luottamuksen kokemusta kuvaavat 16 muuttujaa latautuivat 5:n pääkomponentin mukaan. Nämä piirteet jäsenyivät myös varsin johdonmukaisesti ja selkeästi lähes yksinomaan yhdelle pääkomponentille kukin. Pääkomponenttien rakenteet selviävät taulukosta 3.

Taulukko 2. Turvallisuuden lähteet elämänkulussa

Muuttuja	Lataus	Pääkomponentit			
		perhe	yhteiskunta	toimeentulo	monikulttuurisuus
Perhe-elämä	.983				
Puoliso	.664				
Lapset	.496				
Yhteiskunnan turvallisuus		.724			
Yhteiskunnallinen vakaus		.622			
Yhteiskunnan taloudellinen kehitys		.580			
Toimeentulo		.322	.620		
Työn riittävyys			.574		
Työelämän muutos			.497		
Terveys			.410		
Ikääntyminen			.329		
Ylikansallinen kulttuuri				.586	
Maahanmuutto tai siirtolaisuus				.548	
Yhteiskunnalliset ja poliittiset liikkeet				.503	
Eri alojen asiantuntijatiedon lisääntyminen					.673
Tietotekniikan lisääntyminen					.594

Faktorimallin selitysaste 59.13%; Taulukosta on poistettu alle .25 lataukset

Arkielämässä luottamusta ja riskejä tuottavien tekijöiden vahvuus vaihteli suuresti. Keskeisimmäksi ulottuvuudeksi arvioitiin perhe-elämä, joka myös jakoi vastaajia kaikista eniten. Toinen luottamusta tuottava tekijä oli yhteiskunnallinen vakaus ja turvallisuus. Kolmanneksi ulottuvuudeksi nousi työtä ja toimeentuloa kuvaava ulottuvuus, jolla korostui erityisesti uhkatekijät. Neljäs ulottuvuus sisälsi yhteiskunnassamme vieraaseen ja uuteen liittyviä epävarmuustekijöitä, kuten maahanmuutto tai ylikansallinen kulttuuri. Viimeisen epävarmuuteen painottuneen ulottuvuuden muodosti teknokratisoituminen. Usein uhkaksi nähtiin tietotekniikan lisääntyminen kaikilla elämäneläimillä sekä asiantuntijoituminen.

Elämänpolitiikkaa kuvaavat tekijät havaittiin olevan yhteydessä luottamusta ja riskejä kuvaaviin ulottuvuuksiin kiinnostavalla tavalla. Perinteiden tukemaan elämänkulkuun liittyi tilastollisesti merkitsevästi ainoastaan perheen tuottama varmuus ($r_p = 0.120$, $p = .003$). Yhteys näyttäisi selittyvän perheen perinteisiin liittyvällä vahvalla asemalla. Yhteiskunnan rajoittama elämänpolitiikka näyttää tuottavan varsin vahvan riskin kokemisen kaikilla luottamuksen ulottuvuuksilla. Voimakkainta se on työn ja toimeentulon osalta ($r_p = -0.314$, $p = .000$) ja lievintä suhteessa vieraisiin ja uusiin kulttuurisiin tekijöihin ($r_p = -0.120$, $p = .016$). Valinnoilla rakentunut elämänpolitiikka ilmeni yhteiskunnan rajoittamaan elämänpolitiikkaan nähden lähes päinvastaisesti. Kaikki luottamuksen ulottuvuudet olivat yhteydessä positiivisesti valinnoilla rakentuneeseen elämänpolitiikkaan. Vahvin yhteys syntyi luottamukseen työhön ja toimeentuloon ($r_p = 0.251$, $p = .000$) ja heikoin vieraisiin ja uusiin kulttuurisiin tekijöihin nähden ($r_p = 0.112$, $p = .025$), mutta sekin tilastollisesti merkitsevä.

Aineiston jatkokäsittely on nostanut esille myös mielenkiintoisia tekijöitä elämänpolitiikan riippumattomuudesta henkilön sosiaalisesta taustasta. Yhteiskunnallisesti tulos näyttäisi kiinnostavalta, sillä se mahdollisuus tukeutua perinteeseen, rakentaa valinnoilla oma elämänkulku tai kokea ulkopuolelta tulevaa ohjausta elämäkulussa näyttäisi olevan perhetaustasta riippumaton. Näiden tekijöiden analyysi on kuitenkin vielä siinä määrin kesken, että tulen raportoimaan kyseiset tulokset myöhemmin.